Теодора Толева

УТИЦАЈ АУСТРОУГАРСКЕ ИМПЕРИЈЕ НА СТВАРАЊЕ АЛБАНСКЕ НАЦИЈЕ, 1896–1908

Библиотека
ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Уредник
Зоран Колунџија

Рецензенти
др Милош Јагодић

НАСЛОВ ОРИГИНАЛА:

LA INFLUENCIA DEL IMPERIO AUSTRO-HÚNGARO
EN LA CONSTRUCCIÓN NACIONAL ALBANESA,
1896-1908
Theodora Toleva
Tesis dirigida por el Dr. Agustí Colomines

© Theodora Toleva

Departamento de Historia Contemporánea
Facultad de Geografía e Historia
Universidad de Barcelona
Barcelona, 2008

© EDITORIAL SÍNTESIS, S. A.
Vallehermoso, 34. 28015 Madrid
Teléfono 91 593 20 98
www.sintesis.com

ISBN: 978-84-9077-414-4
Depósito Legal: M. 36.560-2016
Impreso en España - Printed in Spain

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, мај 2026.

Ниједан део ове књиге не може се користити нити репродуковати у било ком облику без писане сагласности издавача. Сва права задржана.

Теодора Толева

УТИЦАЈ АУСТРОУГАРСКЕ ИМПЕРИЈЕ НА СТВАРАЊЕ АЛБАНСКЕ НАЦИЈЕ, 1896–1908

Докторска теза под менторством
др Агустија Коломинаса

Са шпанског превела
Маја Пипер

Предговор
др Милош Јагодић

ПРОМЕТЕЈ
Нови Сад

In memoriam patris mei

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР ДРУГОМ СРПСКОМ ИЗДАЊУ 13

ЗАХВАЛНИЦЕ 35

УВОД ИЛИ КАКО СЕ РОДИЛА ТЕМА ОВОГ ИСТРАЖИВАЊА 37

1. ОРГАНИЗАЦИЈА СПОЉНЕ ПОЛИТИКЕ АУСТРО-УГАРСКЕ 47
   1.1. Дипломатске мисије 53

2. ПЛАН ЗА АЛБАНИЈУ ИЛИ БЕЧКА РАЦИОНАЛНОСТ И ИРАЦИОНАЛНОСТ 73
   2.1. Област деловања 81
      2.1.1. Општи подаци о Скадарском вилајету 83
      2.1.2. Специфична статистика Скадарског вилајета 84
      2.1.3. Општи подаци о Косовском вилајету 86
      2.1.4. Специфична статистика Косовског вилајета (главни град Ушкуб [Ueskϋb], данашње Скопље) 88
      2.1.5. Општи подаци о Битољском (Монастирском – прим. прев.) вилајету 89
      2.1.6. Специфична статистика Битољског вилајета 90
      2.1.7. Општи подаци о Јањинском вилајету 92
      2.1.8. Специфична статистика Јањинског вилајета 93
   2.2. Национални и политички услови у Албанији 94
   2.3. Средства за деловање 100

3. ОДОБРАВАЊЕ ПЛАНА: ДИПЛОМАТСКИ РИЗИЦИ И ДУГОРОЧНА ПРЕДВИЂАЊА 129
3.1. Рад са муслиманским становништвом 142
3.2. Стратешка разматрања која нису у складу са планираним деловањем 147
3.3. Додатна разматрања о конзуларном телу 155
3.4. Споразум са Ватиканом и рад са католичким клером у Албанији 162
3.5. Прикупљање средстава 165
3.6. Настава и промоција језика: његово стварање и кодификација, школе, штампа, ширење текстова на албанском 167

4. ПОБУЊЕНИ НАРОД ИЗМЕЂУ ДВЕЈУ ИМПЕРИЈА 175

5. ПУТОВАЊА АУСТРОУГАРСКИХ КОНЗУЛА ПОД ОКРИЉЕМ АЛБАНСКО-МУСЛИМАНСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ ИЛИ ПОЧЕТАК ЈЕДНЕ РОМАНТИЧАРСКЕ ЗАВЕРЕ 207

6. ВЕРСКИ ПРОТЕКТОРАТ: ИЗМЕЂУ ТРАДИЦИЈЕ И БУДУЋНОСТИ 253
6.1. Контроверза изазвана Берлинским споразумом 274

7. МОНСИЊОР ПРЕНК ДОЧИ: ИДЕАЛИСТА, ХЕРОЈ ИЛИ МОЋ ЗЛАТА? 293

8. ЈЕЗИК: ОБИМАН РАД НА СИНТЕЗИ 333

9. ШКОЛЕ: ТЕЖАК ПОЧЕТАК 379

10. ШТАМПА, ИЛИ КАКО БЕЧ ПОЧИЊЕ ДА ПИШЕ НА АЛБАНСКОМ ЈЕЗИКУ 427
10.1. Идеје и почетни план за реализацију аустријско-албанског издања 427
10.2. Успостављање контакта или почетак једног дугог пријатељства између Беча и уредника часописа *Албанија* 432
10.3. Књижевна сарадња и новчана надокнада 439
10.4. Пријем аустријско-албанског издања међу Албанцима из Османског царства или разочарање услед културног шока 445
10.5. Рекапитулација свега постигнутог путем часописа *Албанија* или тренутак истине 459

ЗАКЉУЧЦИ 471
Који су ти неповољни фактори? 472
Повољни фактори 473

АНЕКС 1: ИПЕНОВ МЕМОРАНДУМ, АПРИЛ 1897. ГОДИНЕ 481

АНЕКС 2: ПРИКАЗ АЛБАНСКОГ НАРОДНОГ ПОКРЕТА, БРИСЕЛ, ЈАНУАР 1899. ГОДИНЕ 489
Први део (до 1877. године) 489
Други део (од 1877. до 1884) 491
Трећи део (од 1885. до 1895) 496
Четврти део (од 1895. до 1899) 501

АНЕКС 3: ПОЛИТИЧКО ДЕЛОВАЊЕ ЦАРСКОГ И КРАЉЕВСКОГ МИНИСТАРСТВА СПОЉНИХ ПОСЛОВА У АЛБАНИЈИ 1897. ГОДИНЕ 513
Верски протекторат 514
Активности конзуларних агената 514
Активност монсињора Пренка Дочија 517
Успостављање контаката са Албанцима муслиманске вероисповести 519
Образовање, језик, школе, уџбеници 519
Албанска издања 521
Наше придруживање часопису *Албанија* 522
Народне „приче о Албанцима” 523
(Fol. 575) Страна италијанско-албанска пропаганда 524
Други албански комитети – има их у Софији и у Букурешту 526
Сажетак и резултати, закључци 526

АНЕКС 4: СТАЊЕ НАЦИОНАЛНОГ ПОКРЕТА У АЛБАНИЈИ КРАЈЕМ 1901. ГОДИНЕ И ОДНОС ЦАРСКЕ И КРАЉЕВСКЕ ВЛАДЕ ПРЕМА ЊЕМУ 531

АНЕКС 5: *МЕМОРАНДУМ О АЛБАНИЈИ* (ОД КРАЈА 1901. ДО ПОЧЕТКА 1905. ГОДИНЕ) 547
Национални покрет у Албанији 547
Јачање националне свести 547
Подстицање матерњег језика 548
Захтев за албанским школама 549
Разлози турског противљења овој жељи 549

Затварање две албанске школе у Корчи ... 550
Политички напори ... 550
Одјек догађаја у Македонији ... 550
Наде положене у Аустро-Угарску ... 551
Утисак који су изазвале подстицајне мере Италије ... 552
Став у односу на Грчку ... 552
Утисак о аустроугарско-руској антанти и о реформи у Македонији ... 553
Турски поход против Албанаца на Косову ... 553
Захтев за спровођење реформи у Албанији ... 554
Италијанска пропаганда ... 554
Њихови циљеви ... 554
Претензије у вези са црквеном политиком ... 555
Накнада за клер ... 555
Дон Гаспаро Јакова ... 556
Покушаји успостављања италијанских редова под италијанском заштитом ... 556
Преговори са Италијом о верском протекторату ... 557
Семинар свештенства у Сан Адријану за албанске ученике ... 558
Напори на пољу културе и колонизације ... 558
Образовни систем ... 558
Стварање колонија ... 559
Добротворни центри ... 560
Научне мисије ... 560
Напори у трговинској политици ... 560
Миланско трговинско друштво ... 560
Изложбени магацини ... 561
Погодности за албанске трговце ... 561
Седишта поште ... 561
Летњи боравак конзула у унутрашњости ... 561
Посете поморских ескадри ... 561
Поморски саобраћај ... 562
Друштво „Пуља” ... 562
Линија на реци Бојани ... 562
Рута италијанске поште ... 562
Италијанско-албанска агитација у Италији ... 563
Албански конгреси ... 563
Consiglio albanese d'Italia (Албански савет у Италији) ... 564

Исмаиљ Ћемали-бег 565
Хуан де Аладро Кастриота 566
Принц Алберт Гика 567

АНЕКС 6: АУСТРОУГАРСКА АКЦИЈА 569
Подстицање албанског језика 569
Подршка националној штампи. Часопис Албанија 569
Фаик-бег и његов алфабет 570
Алфабет фрашери 570
Часопис *Дрита*. Шахин-бег 570
Кристо П. Љуараси 571
Новине *Тоска* 571
Новине *Беса* 572
Новине *Албанија* 572
Подршка албанској књижевности 572
Уџбеници за католичке школе 573
Расправе о алфабету међу католичким клером 573
Мједин алфабет 573
Иницијативе за обједињење алфабета 574
Дистрибуција књига 574
Кристофоридисов речник 574
Јавно образовање, курс албанског језика у Бечу. Др Ђерђ Пекмези 575
Курсеви албанског језика у Борго Ерићеу 576
Образовање албанског наставног кадра 576
Национализација католичких школа 576
Реорганизација постојећих школа 577
Будуће проширење јавног образовања 578
Стипендије за студије у Монархији 578
Повећање броја школа 578
Добротворне установе 579
Образовање нове генерације католичког клера 579
Ситуација са покрштавањем у Елбасану 579
Подршка патриотама у невољи 580
Интервенција у корист прогоњених патриота 581
Борба против црногорске агитације 581
Трговина и пловидба 582

АНЕКС 7: МАПЕ 585

АНЕКС 8: СТАТИСТИЧКЕ ТАБЕЛЕ НАЦИОНАЛНИХ И РЕЛИГИЈСКИХ ОДНОСА У ВИЛАЈЕТИМА КОСОВО, СКАДАР, БИТОЉ, ЈАЊИНА И СОЛУН 591

АРХИВСКИ ИЗВОРИ И КОРИШЋЕНЕ СКРАЋЕНИЦЕ 615
Консултоване библиотеке 615
Консултовани архиви 615
Архивски извори 616

БИБЛИОГРАФИЈА 617

ИМЕНСКИ РЕГИСТАР 631

ГЕОГРАФСКИ РЕГИСТАР 635

БЕЛЕШКА О АУТОРКИ 645

ПРЕДГОВОР ДРУГОМ СРПСКОМ ИЗДАЊУ

Теодора Толева рођена је 1968. године у Софији, где је 1987. завршила француску гимназију. Студије балканске историје завршила је на Америчком универзитету у Благоевграду у Бугарској, 1995, а потом се преселила у Шпанију. Дипломирала је 2002. на Катедри за упоредне историје Аутономног универзитета у Барселони, одбранивши рад *La política exterior de Gyula Andrássy y los orígenes de la cuestiones macedonia* (*Спољна политика Ђуле Андрашија и појава македонског питања*). На Катедри за савремену историју Универзитета у Барселони стекла је диплому напредних студија, 2006, одбранивши рад под насловом *Genocidio y destino del pueblo armenio* (*Геноцид и судбина јерменског народа*). Докторирала је 2008. на Катедри за савремену историју Универзитета у Барселони. Тема њене докторске дисертације гласила је: *La influencia del imperio austrohúngaro en la construcción nacional albanesa, 1896–1908* (*Утицај Аустроугарске империје на стварање албанске нације 1896–1908*). Поред историје, изучавала је филозофију и теологију. Говорила је више језика (бугарски, шпански, каталонски, немачки, француски, енглески, руски, италијански, португалски). Радила је за Фондацију Катдем (Fundació CatDem) у Барселони, у одељењу за грађанска, вишенационална и идентитетска питања. Преминула је 2011. године од тешке болести.

Постхумно су објављене три књиге др Толеве. Њена докторска дисертација публикована је најпре на бугарском (*Влиянието на Австро-Унгария за създаването на албанската нация*, Сиела 2012), а потом: на немачком, у Аустрији (*Der Einfluss Österreich-Ungarns auf die Bildung der albanischen Nation, 1896-1908*, Mohorjeva Hermagoras 2013), српском (*Утицај Аустроугарске империје на стварање албанске нације 1896–1908*, „Филип Вишњић" 2016), шпанском (*La influencia del imperio austrohúngaro en la construcción nacional albanesa, 1896-1908*, Sintesis 2016), албанском (*Influenca e perandorisë austro-hungareze në ndërtimin e kombit shqiptar 1896-1908*, Dudaj 2018), грчком (*Η επιρροή της Αυστροουγγαρίας στη διαμόρφωση του αλβανικού έθνους 1896-1908*, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΣΠΟΥΔΩΝ ΝΟΤΙΟΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ 2018) и руском језику (*Австро-Венгрия и становление албанской нации 1896-1908*, Институт славяноведения РАН 2018). Друга књига носи наслов *Спољна политика Ђуле Андрашија и појава македонског питања* и бави се политиком Аустро-Угарске у Источном питању током осме деценије XIX века, уочи и за време Велике источне кризе 1875–1878. године. Објављена је на бугарском (*Външната политика на Дюла Андраши и възникването на македонския въпрос*, Сиела 2013), шпанском (*La política exterior de Gyula Andrássy y los orígenes de la cuestiones macedonia*, Sintesis 2016) и немачком језику, у Аустрији (*Die Außenpolitik Julius Andrássys und die Entstehung der mazedonischen Frage*, Mohorjeva Hermagoras 2018). Трећа књига односи се на проблеме везане за историју Јермена у Османском царству крајем XIX века и указује на њихову повезаност са Источним питањем. Насловљена је: *Геноцид и судбина јерменског народа*, а објављена је на бугарском (*Геноцид и съдба на арменския народ*, Сиела 2014), шпанском (*Genocidio y destino del pueblo armenio*, Sintesis 2016), јерменском (*Ցեղասպանություն ու հայ ժողովրդի ճակատագիրը*, ՈՍԿԱՆ ԵՐԵՎԱՆՑԻ 2017) и немачком језику, у Аустрији (*Das armenische Volk – Genozid und Schicksal*, Mohorjeva Hermagoras 2017).

Ово, друго, српско издање књиге *Утицај Аустроугарске империје на стварање албанске нације 1896–1908* представља превод ауторкине докторске дисертације са шпанског оригинала. Тема којом се Толева бавила била је и пре и после објављивања њене књиге предмет обраде у науци, укључујући и дела написана на

српском језику.[1] Приликом читања и научне употребе ове монографије, нужно је имати на уму чињеницу да је реч о докторској дисертацији, писаној на основу грађе из бечких архива, коју ауторка, спречена болешћу, није стигла да приреди за штампу, како је то уобичајено у историографији. Због тога су у монографији присутни извесни методолошки пропусти: 1) недостатак увода са ширим критичким освртом на постојећу литературу и на коришћене изворе; 2) недовољно цитирање претходних научних резултата других аутора, иначе највећим делом наведених у списку литературе и 3) контекстуализација теме. Стога је, пре представљања садржаја књиге и оцене њеног научног доприноса, нужно претходно се осврнути на политику Аустро-Угарске у Источном питању крајем XIX и почетком XX века, а потом, у мањој мери, и на место и улогу Албанаца, пре свега муслимана, у Османском царству у истом периоду.

[1] Најважнија литература: Ј. Хаџи-Васиљевић, *Арбанаска лиīа – арнауштска конīра – и Срūски народ у Турском Царстиву (1878-1882)*, Београд 1909; A. H. Benna, *Studien zum Kultusprotektorat Österreich-Ungarns in Albanien im Zeitalter des Imperialismus (1888–1918)*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs 7 (1954), 13–26; B. Stulli, *Albansko pitanje (1875–1882)*, Rad JAZU 318 (1959), 287–391; F. Hauptmann, *Uloga zajedničkog Ministarstva finansija u formiranju austrougarske politike prema Albaniji uoči Kretske krize*, Radovi Filozofskog Fakulteta u Sarajevu 4 (1966–1967), 35–45; S. Skendi, *The Albanian National Awakening 1878-1912*, Princeton University Press 1967; P. Bartl, *Die albanischen Muslime zur Zeit der nationalen Unabhängigkeitsbewegung (1878-1912)*, Wiesbaden 1968; H. Kapidžić, *Pripreme za austrougarsko prodiranje u albansko etničko područje iz Novopazarskog sandžaka 1896. godine*, Radovi Filozofskog Fakulteta u Sarajevu 6 (1970–1971), 415–430; H. D. Schanderl, *Die Albanienpolitik Österreich-Ungarns und Italiens 1877–1908*, Wiesbaden 1971; S. J. Shaw, E. K. Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey II*, Cambridge University Press, 1977; Ђ. Микић, *Аустро-Уīарска и младоīурци 1908–1912*, Бања Лука 1983; Ђ. Борозан, *Велика Албанија. Порекло, идеје, ūракса*, Београд 1995; G. Gawrych, *The Crescent and the Eagle. Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1874–1913*, London 2006; N. Clayer, *Aux Origines du Nationalisme Albanais. La Naissance d'une Nation Majoritairement Musulmane en Europe*, Paris 2007; E. Deusch, *Das k.(u.)k. Kultusprotektorat im albanischen Siedlungsgebiet: in seinem kulturellen, politischen und wirtschaftlichen Umfeld*, Wien 2009; М. Јагодић, *Срūско-албански односи у Косовском вилајеīу (1878–1912)*, Београд 2009; С. Недељковић, *Србија и Косово и Меīохија (1856–1897)*, Ниш 2012; В. Зарковић, *Косово и Меīохија у ūолиīици великих сила 1896–1908*, Лепосавић 2019; Д. Фундић, *Аустро-Уīарска и наīанак Албаније (1896–1914)*, Београд 2021.

Након многобројних ратова, вођених од почетка XVI века, граница између Османског царства и Хабзбуршке монархије усталила се у последњој деценији XVIII века за дуже време на Сави и Дунаву. Аустрија је потом подржавала интегритет и опстанак Турске на Балкану, не желећи да нека друга сила, непосредно или посредно, заузме њено место. Настанак балканских хришћанских држава нерадо је прихватала као резултат, претежно, руске политике. Порази у рату против Француске и Пијемонта 1859, односно против Пруске и Италије 1866. године, довели су до истискивања Аустрије са Апенинског полуострва и из процеса уједињења Немачке. Једино подручје на ком је Хабзбуршка монархија потом могла да се афирмише као велика сила било је Балканско полуострво. Међутим, прилике на Балкану 1866. битно су се разликовале у односу на 1792. годину, када је завршен последњи рат између Османског царства и Хабзбуршке монархије. До краја XVIII века Срби у Турској могли су да очекују да их Хабзбурзи ослободе од турске власти, те да српско национално питање буде решено у оквиру Хабзбуршке монархије. У другој половини XIX века то су очекивали од својих националних држава, Србије и Црне Горе, а Аустрију су доживљавали као препреку на том путу. Да би потврдила свој статус велике силе, Хабзбуршка монархија се окренула експанзији на Балкану, у циљу остварења хегемоније на том простору. Први корак представљало је прикључење Босне и Херцеговине, које су припадале Османском царству. Осим промена на спољнополитичком плану, порази у ратовима за италијанско и немачко уједињење довели су и до унутрашњег преустројства Хабзбуршке монархије. Будући да је двор морао да чини уступке Мађарима, Аустро-угарском нагодбом склопљеном 1867. године, Хабзбуршка монархија је претворена у Двојну монархију. Поред владара, цара и краља Франца Јозефа, колоквијално Аустрија и Краљевина Угарска имале су три заједничка министарства: спољних послова, војске и финансија (задужено за финансирање војске и спољних послова). У осталим сегментима, свака земља имала је своју аутономну управу.

Аустро-Угарска је имала два неприкосновена принципа у Источном питању: није била спремна да допусти стварање велике словенске или друге државе на Балкану, нити да се нека друга држава учврсти на источнојадранској обали. Велика словенска или друга држава на јужној граници Двојне монархије онемогућила би

јој даљи продор на Балкан. Уколико би била под утицајем Русије, што је сматрано готово неизбежним, Аустро-Угарска би се нашла између руских поседа на северу и југу, чиме би њен стратешки положај био знатно погоршан. Један поглед на географску карту је довољан да се види како би Аустро-Угарска остала затворена у оквирима Јадрана и одсечена од светских мора, ако би нека друга сила овладала османским делом источнојадранске обале.

У реализацији својих спољнополитичких циљева, Аустро-Угарска је морала да рачуна на ривалитет са Русијом на Балкану, и са Италијом на подручју османског источнојадранског приобаља. Ипак, настојала је да не улази у сукоб са овим силама, већ да са њима налази компромисе. Аустро-Угарска, Немачка и Русија склопиле су 1873. савез три цара, којим су се обавезале на споразуман наступ у спољној политици, но, без конкретних обавеза. Након Велике источне кризе, Аустро-Угарска и Немачка склопиле су 1879. уговор о одбрамбеном савезу, коме се 1882. прикључила и Италија. Праксу споразумевања са Русијом у Источном питању Аустро-Угарска је наставила и након склапања ових уговора. Ипак, различити интереси наведених држава и даље су постојали. Аустро-Угарска је настојала да балканске хришћанске државе привуче и веже за себе, јасно, на начин који је одговарао њеним интересима. То је, у најкраћем, био општи оквир аустро-угарског држања у Источном питању, од осме деценије XIX века до Анексионе кризе, а делимично и до Првог светског рата, у коме се кретала и њена политика према Албанцима.

Избијање устанка Срба, у Босанском вилајету, против османске власти 1875. довело је до отварања Велике источне кризе, која је омогућила Аустро-Угарској да започне са остваривањем циљева своје балканске политике. Пошто су Србија и Црна Гора 1876. објавиле рат Турској, у намери да ослободе Србе од турске власти и прошире своје територије, владари Аустро-Угарске и Русије и њихови министри спољних послова састали су се у Чешкој, у месту Рајхштату, и договорили се о могућим исходима кризе у случају победе хришћанских држава или Османског царства. Већ тада је Аустро-Угарска истакла принцип да се, у случају победе хришћана, на Балкану неће створити једна велика словенска држава. Након српског пораза у рату и одбијања Турске да прихвати програм реформи који су силе предложиле у корист хришћана на

Балкану, Русија је решила да прибегне оружју. Свесна да јој друге силе неће допустити да унилатерално решава Источно питање, Русија се, поучена историјским искуством из пораза у Кримском рату (1854–1856), окренула договарању са Аустро-Угарском. Будимпештанским конвенцијама, склопљеним у јануару и марту 1877, Аустро-Угарска се обавезала на неутралност у предстојећем руско-турском рату. Русија је Аустро-Угарској признала право да анектира Босну и Херцеговину, а Аустро-Угарска Русији право да припоји део Бесарабије, изгубљен 1856. године. У случају територијалног прекрајања или распада Османског царства, искључује се стварање велике словенске или неке друге државе. Насупрот томе, Бугарска, Албанија и остатак Румелије моћи ће да се конституишу као независне државе, Тесалија, део Епира и Крит припојили би се Грчкој, а Цариград са околином постао би слободан град. Тиме су се Аустро-Угарска и Русија, између осталог, сагласиле о потреби за формирањем Албаније у случају распада Турске. Уследио је рат Русије против Османског царства, у коме су се на руској страни борили и Црна Гора, Румунија и Србија. Завршен је потпуним турским поразом, почетком 1878. године. Миром склопљеним у марту 1878. у Сан Стефану било је предвиђено стварање велике бугарске државе, у складу са руским империјалним циљевима и преко бугарских етничких оквира, што је било супротно Будимпештанским конвенцијама. Због тога, а и због неслагања других сила са његовим одредбама, Санстефански мир је преиначен на Берлинском конгресу, у лето 1878. године. Аустро-Угарска је стекла право да окупира Босну и Херцеговину и постави војне гарнизоне у Новопазарском санџаку, земљоузу који је раздвајао Црну Гору и Србију. Румунија, Црна Гора и Србија стекле су независност и нека територијална проширења. Створена је аутономна Кнежевина Бугарска, између Дунава и Балкана, као и аутономна провинција Источна Румелија, јужно од Балкана. Након седам година, Бугарска је превратом припојила Источну Румелију и своју тековину одбранила у рату против Србије, која је, без успеха, покушала да одржи равнотежу између балканских земаља, нарушену у бугарску корист. Грчка је, такође у име равнотеже, добила 1881. територијална проширења у Тесалији и Епиру на рачун Турске, иако није учествовала у рату 1877–1878. године. Територије у средишту Балканског полуострва остале су под непосредном османском влашћу

до Првог балканског рата, 1912. године. Уз извесне промене административних граница, делиле су се у шест вилајета: Косовски, Битољски, Солунски, Скадарски, Јањински и Једренски.

У годинама након Берлинског конгреса, Аустро-Угарска је постепено остваривала све већи утицај на Балканском полуострву, истискујући отуда Русију. Са Србијом је 1881. склопила уговор о пријатељству, познат под именом Тајна конвенција, чије је важење продужено до 13. јануара 1895. године. Аустро-Угарска и Румунија склопиле су 1883. уговор о савезу, који је касније периодично продужаван. Од избора кнеза Фердинанда Кобурга за владара Бугарске, 1887, Аустро-Угарска је и у тој земљи знатно ојачала своје позиције на рачун руских. Односи између Бугарске и Русије нормализовани су тек 1896. године. Релативно миран период у Источном питању и животу Османског царства трајао је до средине последње деценије XIX века. Од тада, па до нестанка, Царство је ишло из кризе у кризу, које су, у крајњем исходу, довеле до његовог нестанка, 1922. године. Од 1894. године, почели су да се ређају покушаји јерменских организација да насилним акцијама привуку пажњу сила на очајан положај свог народа у источним вилајетима Османског царства. Власти су на те акције реаговале репресијом, која је доводила до покоља Јермена. У европском делу Царства, формиране су две пробугарски оријентисане револуционарне организације, 1893. и 1895. године. Њихов циљ је био да насиљем приморају Турску на реакцију, која би принудила силе да створе аутономну Македонију, коју би потом, по угледу на Источну Румелију, Бугарска припојила себи. Од 1895. започето је убацивање наоружаних чета из Бугарске у Турску. Бугарском примеру брзо су следовале Србија и Грчка. Ове чете међусобно су се сукобљавале, те је од тада „македонско питање" стекло и оружану димензију. На Криту је у мају 1896. избио нови устанак Грка, који је довео до брзог погоршања односа Грчке и Турске, тако да су две земље нашле на путу који је водио ка рату.[2]

Албански народ, о чијем пореклу постоје различита мишљења у науци, био је познат под више имена: на турском Арнаути, на

[2] В. М. Хвостов, И. И. Минц, *Историја дипломатије II. Дипломатија новог доба (1872–1919)*, Београд 1949, 34–66; В. Поповић, *Источно питање*, Београд 1996[3], 189–202; *Balkanski ugovorni odnosi 1876–1996, I tom (1876–1918)*, priredio M. Stojković, Beograd 1998, 61–62.

српском Арбанаси, на западним језицима Албанци, и на свом језику Шкипетари. Након османског освајања, у већој мери су се исламизовали и током векова мигрирали ка истоку и североистоку, у централне делове Балкана, мешајући се са тамошњим Србима. Од краја XVII века и метежа Великог бечког рата па до пете деценије XIX века, главари истакнутих албанских породица управљали су готово самостално мањим или већим подручјима, називаним пашалуци, између Косова и Јањине, као угледници или ајани. Вероватно најпознатије личности међу њима били су Али-паша Јањински, господар Епира и суседних области, и Мустафа-паша Бушатлија, управитељ Скадра и околине. Постојање удеоних области није током XVIII века било ограничено само на области о којима је реч, већ је представљало карактеристику епохе, захватајући велике делове Царства. Моћ ових наследних султанових псеудовазала слабила је у њиховим међусобним сукобима, као и у ратовима са спољним непријатељима Турске, Хабзбуршком монархијом и Русијом, а од почетка XIX века и у ратовима са српским и грчким устаницима. Султани Махмуд II (1808–1839) и Абдул Меџид (1839–1861) успели су да, у процесу централизације управе и спровођења реформи, познатих под именом Танзимат, коначно сломе моћ албанских и других ајана и овладају, у пуном смислу те речи, територијом своје државе. Регрутна база наследних албанских паша били су њихови сународници. Ломећи њихову моћ, централна власт није се одрекла услуга албанских војника, користећи их претежно као неку врсту нерегуларних јединица.

Под општим именом Албанаца подразумевале су се две етничке групе, које је, у основи, делила река Шкумба. На северу се биле Геге, а на југу Тоске. Геге су биле племенски организоване и претежно муслимани, премда је међу њима постојала и значајна римокатоличка мањина. Тоске нису биле издељене на племена и међу њима је, уз муслимане, било доста православних хришћана, отворених за грчке утицаје. Премда је било спорадичних покушаја споразумевања између Србије и појединих албанских главара муслимана о сарадњи против османске власти, у годинама пре избијања Велике источне кризе, они нису довели ни до каквих конкретних резултата. Против Турака су се побунили само римокатолички Мирдити, и то тек пошто је Србија претрпела пораз 1876. године. У рату 1877–1878. Албанци муслимани ратовали су против Србије и Црне